

fram från Östersjön genom Norrtäljeviken och Limmaren, och här sammanstrålade vägar från flera håll, bl. a. den viktiga vägen västerut över Rimbo genom Sjuhundra och Långhundra häradar mot landskapets centrum. Här låg den stora kungsgården Husby på sin dominerande höjd. Och i dess närhet reste sig, sannolikt tidigt på 1000-talet, en kyrka, som blev ett fäste för den kristna missionen under dennas äldsta tid. Utan tvivel kunna vi här, liksom på andra håll, konstatera ett samband mellan kungsgård och tidig kristen kyrka. Den kristna missionen har arbetat med kungamaktens stöd och medverkan. (Jfr Husaby i Västergötland, Husby-Rekarne i Södermanland och Sigtuna i Uppland.) Runstenarna vid Husby-Lyhundra kyrka, särskilt de många sandstenarna, vittna om att här under 1000-talet har funnits en kristen begravningsplats, där man har rest minnesvårdar i gammal stil över sina döda.

539. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 118.

Litteratur: L 608, D 2: 255. O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 500, *Acta Literaria Sveciæ* 3 (1730), s. 84; O. Dalin, Svea Rikes Historia 1 (1747), s. 385; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 177; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 2 (1805), s. 105; R. Dybeck, Runa (fol.) 1, s. 73 not, Reseberättelse 1870 (ATA), s. 8; UFT h. 2 (1872), s. 32, h. 5 (1876), s. 107; E. Brate, Sverges runinskrifter (1922), s. 58, Svenska runristare (1925), s. 17, Anteckningar 1915 (ATA); O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 27 f., 30, Runorna i Sverige (1928), s. 62, Runorna (1933), s. 203, 206; Lis Jacobsen, Evje-stenen og Alstad-stenen (Norske oldfunn 6, 1933), s. 14 not 2.

Äldre avbildningar: Dybeck (D 2: 255); Brate foto 1915 (ATA); O. v. Friesen foto (Upplands runstenar, s. 28, Runorna, s. 204).

Runstenen står rest vid kyrkans sydvästra hörn.

Den påträffades i april 1728 i kyrkans grundval och framtofs. O. Celsius, som den 28 maj s. å. besökte platsen, meddelar i *Acta Literaria Sveciæ* 3 (1730) följande: »In Cœmeterio Parœciæ Skædrensis . . . Hoc monumentum obelisci forma affabre excisum, in imis fundamentis templi Skædrensis nuper invenerunt, qui murum reficiendum demoliebantur. Nunc itaque primum, post longam noctem, in conspectum hominum redit, publica luce dignissimum.» I sin handskrivna samling av runinskrifter (F m 60) har han antecknat: »Husby Kyrkiogård vptagen uthur grundvaln in Aprili 1728, neque ante antiquariis visus . . . stor och lång. en obelisque smal åt ändan. skiön sten. Vidi d. 28 Maii 1728. Denne är värd att hämtas till Upsala.» Någon flyttning till Uppsala blev emellertid icke av. Radloff meddelar (1805): »Vid sydvästra kyrkhörnet är en anseelig Runsten som uptogs ur grundvalen då kyrkan 1728 tilbygdes.» Härifrån har Liljegren (L 608) säkerligen sin uppgift: »Vid kyrkans SV. hörn.» Dybeck: »Runstenen är i början af 1700-talet funnen i kyrkan och står nu å kyrkogården, invid sydvästra kyrkhörnet.» I början av 1870-talet har det (enligt UFT h. 2) varit ifrågasatt att flytta stenen, men av någon anledning har detta icke blivit av. »Klockaren lofvade besörja om hans utbrytning och uppresning på anvisadt ställe. Om ej församlingen ville bekosta arbetet, skulle det ske på Fornminnesföreningens bekostnad.»

Gnejsgranit. Stenen är hög och smal, med i det närmaste kvadratisk genomskärning. Tre sidor ha jämn yta och äro försedda med ristning; den fjärde är ojämn och icke tillformad för ristning. Höjd 2,48 m. Bredd (1 m. över marken) sidan A 0,52 m., sidan B 0,47 m., sidan C 0,50 m. Sidorna A och C ha ljusgrå yta, tämligen jämn och slät. Sidan B har en mera ojämn yta, med många valkar och avflagringar, till färgen mörkgrå med många skiftningar. Denna sida är upptill prydd med ett kors och kan därför betraktas som stenens framsida. Ristningslinjerna äro smala, i allmänhet djupa och tydliga. Särskilt gäller detta om sidan B. Skiljetecknen äro däremot ofta svagt huggna och osäkra.

Inskrift:

A: **tia**rfr × **uki** × **urika** × **uk** × **uiki** × **uk** × **iukir** × **uk** × **kirialmr** × **þir** bryþr × **alir** × **litu** × **risa** ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

B: **stin** **þina** × **iftir** × **suin** × **brupur** × **sin** × **sar** × **uarþ** × **tuþr a** × **iutlati** × **on skulti**
 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110

C: **fara** × **til** × **iklanþs** × **kup** × **ialbi** × **ons** × **at uk salu** × **uk** × **us mupir** × **betr** × **þan an karpi til**
 115 120 125 130 135 140 145 150 155 160 165

Diafr ok Orøkja ok Vigi ok Iogæirr ok Gæirhialmr, þær brøðr allir letu reisa stein þenna eftir Svæin, broður sinn. Sar varð dauðr a Iotlandi. Hann skuldi fara til Ænglands. Guð hialpi hans and ok salu ok Guðs modir betr þan hann gerði til.

»Djärv och Orökja och Vige och Joger och Gerhjälrm, dessa alla bröder läto resa denna sten efter Sven, sin broder. Han blev död på Jutland. Han skulle fara till England. Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ, bättre än han förtjänade.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början på de tre sidorna, sålunda framför 1 **t**, 58 **s**, 111 **f**. Alla runor i de fem namnen, varmed inskriften börjar, äro fullt tydliga. Sk efter 16 **k** är mycket svagt. Bst i 17 **u** är på mitten svagt böjd; dock säkert **u**, icke **r**. 19 **k** är icke stunget; icke heller 25, 30 **k**. 26 **i** är icke stunget; icke heller 31, 39, 55 **i**. Nedre delen av 27 **r** är skadad. Bst i 34 **a** är kort. Efter 40 **r** kan intet sk spåras. Bst i 41 **b** äro mycket små. 43 **y** är säkert stunget, med ett kort streck. — 60 **i** är icke stunget, icke heller 66, 73 **i**. Intet sk efter 61 **n**; stenytan är här skadad. Sk efter 70 **r** är svagt, osäkert. Bst i 75 **b** äro mycket små. 92 **u** är icke stunget; icke heller 107 **u**. Intet sk kan nu spåras efter 94 **r**. Efter 95 **a** finns ett tydligt sk. T. h. om 98 **t** är en avflagring, varigenom h. bst 98 **t** blivit förstörd, liksom hst i 99 **i**. Av denna runa finns dock bst i behåll. Övre bst i 103 **o** är fullt tydlig och säker; den måste vara huggen. Nedre bst står i en naturlig fåra, men förefaller dock vara huggen. Intet sk efter 104 **n**. — Sk efter 117 **i** är osäkert. 118 **i** är icke stunget. Mellan hst och bst i 119 **k** finnes ett kort, lodrätt streck, som möjligen är hugget. 123 **p** är fullt säkert. Nedre delen av bst är särskilt tydlig. 125 **k** är icke stunget; icke heller 145, 162 **k**. På bst:s h. sida i 133 **o** är en tydlig bst; intet på v. sidan. Möjligen finnas spår av ännu en bst högre upp. Runan är sannolikare **o** än **a**. Sk efter 135 **s** är osäkert. Efter 137 **t**, 139 **k** och 147 **s** finnes intet sk. Däremot är sk efter 143 **u** och 145 **k** fullt säkert; det efter 145 **k** är ett av de tydligaste i hela inskriften. 154 **e** är sannolikt stunget, men punkten är mycket svag. Efter 156 **r** ett säkert sk, det sista i inskriften. 160 **a** är säkert; icke **o**.

Celsius: 10—14 **urim**, 43 **u**, 55 **e**. 99 **i** saknas: »en runa borta». 103 **o**, 133 **a**, 154 **i**. Om 133 **a** anmärker Celsius: »för skroflan skull på ena sidan», d. v. s. på grund av stenens skrovlighet bst endast på ena (högra) sidan. — L 608: 10—14 **krim**. — Dybeck: 10—14 **uroki**, 43 **u**, 55 **i**, 99 **i**, 103 **o**, 133 **a**, 154 **e**. — *UFT* h. 2 (1872): 10—14 **krim**. — Brate: 10—14 **urika**, 43 **u**, 55 **i**, 99 **i**, 103 **i**, 133 **a**, 154 **i**. — O. v. Friesen: 10—14 **uroka**, 43 **y**, 55 **e**, 99 **i**, 103 **o**, 133 **o**, 154 **e**, 160 **o**.

U 539 är ett synnerligen ståtligt runmonument, därtill ovanligt väl bevarat. Med sin höga, smala form påminner det om Sälma-stenen (U 323) och är troligen utfört av samme ristare. Icke långt från Husby-Lyhundra står ett annat verk av hans hand, vid V. Ledinge i Skederids sn (U 518). Utmärkande för denne ristare är först och främst hans omsorg vid valet av material. Han väljer gärna höga, vackra granitblock med jämna, väl bearbetade ristningsytor. Hans ristningsteknik är mycket karakteristisk. Han har använt ett skarpt, spetsigt verktyg, och hans linjer äro därför smala, ofta ojämna och icke särdeles djupa; de sakna den mjuka, i bottnen rundade form, som är så utmärkande för särskilt Åsmund Kåreson och Fot. Då hans ristningar trots detta i allmänhet äro väl bevarade och ännu tydligt läsbara, beror det i främsta rummet

på det utmärkta stenmaterialet, som icke flagrar och väl har motstått såväl vittring som mekanisk nötning. Med undantag av ett enkelt kors har han helt avstått från ornamentik; hans ristningar tillhöra den grupp, som av v. Friesen betecknats som »oornamenterade runstenar». Inskriften får utgöra allt. Den är anbragt i enkel ram, som i en bågböjd slinga följer stenens konturer. De tre sidorna på Husby-Lyhundra-stenen äro alldeles lika i sin enkla komposition. Korset på framsidan (sidan B) är detsamma som på V. Ledinge-stenen; jfr även Olunda-stenen (U 490), Ubby-stenen (U 504) och Odenslunda-stenen (U 349). Den långa, sammanhängande inskriften går runt stenen från höger till vänster. Den börjar sålunda nedtill t. h. på högra sidan (A) och slutar nedtill t. v. på vänstra sidan (C). Den går därför på varje sida i motsatt ordning mot det vanliga bruket, och runornas toppar bli vända inåt i stället för, som vanligt är, utåt.

Inskriften är ganska jämnt fördelad på de tre sidorna: sidan A har 57, sidan B 53 och sidan C 59 runor. Däremot har ristaren icke lyckats genomföra full symmetri i de båda raderna på varje sida; särskilt på sidan C skjuter den vänstra skänkeln av ramen ett gott stycke nedanför den högra. Full symmetri i detta avseende torde han knappast ha eftersträvat.

Ristaren har vackra, regelbundna runformer och en god ortografi, vars särdrag äro välkända från hans andra inskrifter. Han använder enkelt vokaltecken för diftonger: **iukia**, **kirialma**, **þia**, **risa**, **stin**, **suin**, **uk**, **tupr**; han utelämnar *h* i början av ord: **on**, **ialbi**, **ons**, **an**; han betecknar *o*-ljud (ö-ljud) med *u*-runan: **urika**, **iukia**, **bryþr**, **brupur**, **mupia** och brukar *o*-runan som tecken för nasalerat *a*-ljud: **on**, **ons**, dock icke konsekvent: **a**, **iutlati**, **iklanþs**, **at**, **þan**, **an**; han skiljer på *r* och *ṛ*: **tiarṛa**, **iukia**, **kirialma**, **þia**, **alía**, **iftia**, **mupia** — **bryþr**, **brupur**, **tupr**, **betr**. Inskriften innehåller tre ristningsfel: 7—14 **uki** × **urika**; 9 *i* har fått felaktig plats, efter 8 **k** i stället för efter 13 **k**; ö-ljudet i namnet *Orøkia* har betecknats med *i* i stället för *u*, **y**. 118—124 **iklanþs** med **þ** i stället för **t** (och med *i* i stället för *a* som tecken för *æ*). 144—147 **uk** × **us** med skiljetecken mellan **k** och **u**.

Om namnet *Diarr* se U 70, om *Orøkia* se Sö 205 och U 202, om *Vigi* U 463, om *Iogæirr* Sö 234, om *Gæirhialma* Sö 241.

Fem bröder, Djärv, Orøkja, Vige, Joger och Gerhjälma, ha låtit resa stenen till minne av sin broder Sven. Om honom säges det, att han blev död på Jylland, när han skulle fara till England. Sven har sålunda deltagit i ett härnadståg till England men dött på vägen dit på Jylland. v. Friesen har satt Husby-Lyhundra-stenen i samband med andra runstenar, som äro resta över Englandsfarare, först och främst de båda stenar, vilkas inskrifter tala om män, som ha uppburit Knutsgäld i England och sålunda deltagit i Knut den stores erövring av England år 1016: Väsby-stenen (U 194) och Yttergårde-stenen (U 343—344). Dessa stenar erbjuda en hållpunkt för dateringen. De måste vara resta icke långt efter 1016, sålunda sannolikt omkring 1020. Husby-Lyhundra-stenen tillhör nu en grupp av runstenar, som typologiskt måste anses vara äldre än Väsby-stenen och Yttergårde-stenen. Den »är ristad med en teknik, som hänvisar den till något af 1000-talets första decennier, snarast 1010- eller 1020-talen». Under sådana förhållanden förefaller det mycket sannolikt, att även den Sven, till vars minne Husby-Lyhundra-stenen är rest, har varit en av de svear, som deltog i Knuts Englandståg. Detta företag utgick från Limfjorden på Jylland. »Uppgiften att Sven dog på Jutland har sålunda sannolikt ett större syfte än att ange platsen för hans död. Den framhåller honom som en af deltagarna i det världshistoriska företag, om hvilkets lyckliga utgång ryktet just sommaren 1016 nådde Sveabygderna och där väckte ett stort och djupt intresse. Är denna min kombination riktig, kan Husby-Lyhundra-stenen nästan på året dateras till 1016.»

Lis Jacobsen har häremot invänt, »at en så snæver typologisk Datering ikke er mulig, og at Sandsynligheden taler for, at Kong Knuds Navn ikke var fortiet, hvis Talen havde været om hans allerede dengang berømmelige Tog». Invändningarna mot v. Friesens slutsatser kunna i varje fall icke sägas vara avgörande. Sven har aldrig uppburit någon gäld i England; det fanns därför icke samma skäl att här vänta konung Knuts namn som på Väsby- och Yttergårde-stenarna.

Att en närmare datering av inskriften på typologiska grunder är vanskelig, är uppenbart, och v. Friesen har också uttalat sig med nödig försiktighet: »snarast 1010- eller 1020-talen». Kvar står i varje fall en stor sannolikhet för att v. Friesens kombinerings av Husby-Lyhundra-stenen med Knut den stores Englandståg är riktig. Längre kan man givetvis icke komma i denna fråga.

Inskriften slutar med en välkänd böneformel: »Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ, bättre än han gjorde till.» Broeman vill i denna önskan se en antydning om att den döde hade varit en svår viking, som utan skäl härjat på kristet folk. Vida naturligare synes den innebörd, som v. Friesen ger åt orden: »Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ nådefullare än han som syndig människa förtjänat.»

540. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 119.

Litteratur: B 248, L 605, D 2: 256. J. Bureus, Fa 6 s. 147 n:r 246 (Bureus' egen uppteckning), s. 188 n:r 119 (Rhezeliuss), Fa 5 n:r 198, Fa 1 s. 49; J. Rhezelius, Fa 10:1 n:r 179, Monumenta Uplandica (Fc 6), s. 87 (tryckt i UFT h. 30, 1915, s. 51) och R 550 (Uppsala Universitets Bibliotek) n:r 34; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1682 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 65; N. Celsius (resp. L. Sepelius), Roslagia (diss., 1721), s. 45; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 1, s. 120, 2, s. 178, 729; O. Dalin, Svea Rikes Historia 1 (1747), s. 351; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 158; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 2 (1805), s. 98, 106; UFT h. 2 (1872), s. 32, h. 5 (1876), s. 107; Handlingar i ATA 1887—1890; VHA Akad:s Månadsblad 1888, s. 144; F. Braun i Fornvännen 1910, s. 99 f.; O. v. Friesen i Fornvännen 1910, s. 199 f., Upplands runstenar (1913), s. 43; E. Olsson i Yngvars saga víðförla (1912), s. xcv f., 54 f.; E. Brate, Anteckningar 1915 (ATA); S. B. F. Jansson i Boken om Gotland 1 (1945), s. 148.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (Fa 10:1, Fc 6 och R 550); Bureus, kopparstick (i Ff 6 n:r 220); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 248); Dybeck a. a.; v. Friesen foto (i Fornvännen 1910, s. 118, 204; Brate foto 1915 (ATA).

Runstenen är med järnkrampor fästad vid kyrkväggen, på kyrkans norra sida. Den har tidigare legat som tröskel i vapenhusdörren.

Stenen omtalas redan av Bureus. Han har själv granskat inskriften den 23 maj 1638. Den låg då »I Husby Skädry Våknhus dör» (Fa 6), »Husby Skädry. Wåknhus dör» (Fa 5). Rhezelius, som har besökt platsen den 18 nov. 1635, har i sin anteckningsbok (Fc 6) vid sidan av en teckning av runstenen nedskrivit följande: »Denne R^h ligger i Vapnhus dören inmurat, huggen i rödh grythe, temlig klar styl. 18 Nov.» Och han anger platsen sålunda: »Husby Skädre Sochn. I Kyrke eler Wakenhus dören» (Fa 6), »Husby Skädry Sochn. I Wapenhus dören inmurat» (Fa 10:1 och R 550). Och han anmärker (R 550): »Om dänne Runstenen wiste ingen någon relation eller Vnder rättelse, der om man förmåla kan.» *Ransakningarna:* »I Wapenhuset wid dörren finns en Steen med Runska Bokstäfwer.» Peringskiölds *Monumenta:* »Huseby. Wapenhus tröskel» (B 248: »Husby Sockn. Vapenhus tryskel», L 605: »Vapenhuströskeln»). N. Celsius och L. Sepelius, *Roslagia* (1721): »Ecclesia Skæderyd, in introitu atrii.» O. Celsius, som den 28 maj 1727 har granskat inskriften: »Husby Kyrkia i Vaknhus dörren. NB. Husby Skädre kallat»; »Husby-Skädre Kyrkia. I Vapenhus Dören inmurad vid kyrkiodören på Södre sidan.» Radloff har upptagit stenen på två ställen, dels (s. 106) under Husby-Lyhundra socken: »I vapenhus golfvet är en Runsten som svårligen kan läsas», dels (s. 98) under Skederids socken: »En Runsten inlagd i golfvet af Skedery vapenhus som nu blifvit oläslig.» Dybeck fann 1871 runstenen på samma plats, »såsom trappsten till kyrkans vapenhus»; den var delvis täckt av muren, delvis av ett brädgolv. Dybeck lät avtäcka stenen för att komma åt att granska inskriften och göra ett avtryck för *Sveriges runinskrifter*. År 1887 beslöt församlingen på kyrkostämman, att de två runstenar (U 540 och U 541), som lågo vid kyrkans båda utgångar, skulle uttagas och uppställas på